

UYGUR MUHABBET KOŞAKLARINDA SEVGİLİ VEYA KADIN GÜZELLİĞİ

A Study on The Beauty of the Beloved or Women in Uyghur Love Poem

Prof. Dr. Alimcan İNAYET*

ÖZ

Sevgili imgesi divan şiirinin merkezinde yer alır. Dolayısıyla sevgili veya kadın güzelliği divan şairlerince çok teferruatlı ele alınmış, özenle ve ince işlenmiştir. Divan şiirinde işlenmiş sevgili veya kadın güzelliğiyle ilgili unsurlar bazı şairler ve araştırmacılarca bir araya toplanmış ve sistematize edilmiştir. Ancak aynı şeyi Türk halk şiiri için söylemek kolay değildir. Hâlbuki sevgili imgesi Türk halk şiirinde de önemli yer tutar. Sevgili veya kadın güzelliği divan şiirindeki kadar ayrıntılı ve ince işlenmiş değilse de, genel hatlarıyla paralellik arz etmektedir. Sevgilinin saçları, kaşları, gözleri, kırpikleri, dudakları, dişleri, boyu endamı, nazları Türk halk şiirinde de dile getirilmiştir. Söz konusu unsurlar gerek divan, gerekse halk şiirinde birçok yönden ortaklığa sahiptir. Ancak halk şiirinde sevgili veya kadın güzelliği halkın estetik duygu ve anlayışına göre ele alınmış olduğundan, divan şiirine nazaran daha gerçekçi bir çizgiyi takip etmektedir. Divan şiirindeki ihtişamlı teşbihler halk şiirinde daha somut benzetmelere dönüşmüştür. Mesela Uyghur muhabbet koşaklarından tespit ettiğimiz örneklere göre, sevgilinin saçları lağmen (makarna)'e, kaşları orağa, gözleri çerağa, beli karınca beline benzetilmiştir. Türk halk şiirine yansıyan sevgili veya kadın güzelliğiyle ilgili unsurların tespiti divan şiiri ile halk şiiri arasındaki ilişki ve etkileşimin daha iyi anlaşılması bakımından da önemlidir. Bu makalede Uyghur muhabbet koşaklarına yansıyan sevgili ya da kadın güzelliğiyle ilgili unsurlar tespit edilip tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler

Uyghur, Divan Şiiri, Koşak, Sevgili, Güzellik

ABSTRACT

Image of beloved is in the center of divan poem. Therefore, the beauty of beloved or women is addressed so carefully and handled in detail by Divan poets. The nuances about the beauty of beloved or women in Divan poem have been collected and systematized by some poets and researchers. But, it is not possible to say the same thing for Turkish folk poem. However, the image beloved is also very important in Turkish folk poetry. Although the beauty of the beloved or women is not handled delicately and in detail in Turkish folk poem, in general terms it shows parallelism with Divan poem. The hair, eyebrow, eyes, eyelash, lips, teeth, figure and coyness of the beloved has been mentioned in Turkish folk poem, too. Above mentioned elements have common features in many aspects for the Divan poem and folk poem. However, the elements about the beauty of the beloved or women in the folk poem followed by a more realistic line compared to the divan poem, due to the fact that beauty of the beloved or women is described according to the aesthetic emotion and aesthetic conception of the people. The magnificent similitudes on the beauty of the beloved or women in Divan poem turn into more concrete ones in the folk poem. For example, the hair of the beloved has been compared to the lagmen (macaroni), the eyebrow to sickle, the eyes to light, the waist to waist of an ant in the Uyghur folk poem. It is important to determine the elements about the beauty of the beloved or women in Turkish folk poem in order to understand the relation and interaction between Divan poem and folk poem. In this article, the elements on the beauty of the beloved or women in Uyghur love poems will be identified and analyzed.

Key Words

Uyghur, Divan Poem, Folk Poem, Beloved, Beauty.

* Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi, alim1962@hotmail.com

Giriş

Kadınlar fiziksel güzelliği ve zarafetiyle antik çağlardan itibaren estetik obje olarak sanatın merkezinde yer almış, estetik süjeye, yani sanatçılara ilham ve esin kaynağı olmuştur. Bunda kadınların anaerkil dönemlerde tanrılaşdırılmasının da önemli payı olabilir (Gülaçtı 2012: 76-91). Kadın divan edebiyatında da önemli tasvir objelerinden birisidir. Ancak divan edebiyatında kadın ya da sevgili daha çok tasavvufî anlayışla ele alınmıştır. Sevgilinin güzelliği ilahî güzellik, ona duyulan aşk ilahî aşk olarak telakki edilmiştir. Sevgilinin güzel yüzü Allah'ın cemalinin tezahür ettiği yerdir. Dolayısıyla divan şairleri sevgili güzelliğini öyle ayrıntılı, öyle ince bir şekilde ele alıp işlemişler ki, sevgiliye ait güzellik unsurları, mecazlar ve simgelerden neredeyse bir estetik dünya inşa etmişlerdir.¹

Sevgili ya da kadın güzelliği sadece divan edebiyatında işlenmiş değildir, Türk halk şiirinde de bunun güzel örnekleri bulunmaktadır. Karacaoğlan'ın şiirlerinde tasvir edilen sevgili güzelliği buna örnek gösterilebilir. Divan şiirindeki sevgili veya kadın güzellik unsurlarıyla Türk halk şiirindeki sevgili veya kadın güzellik unsurları mukayese edildiğinde, aralarında bir benzerliğin, bir paralelliğin bulunduğu görülür. Bu benzerlik ve paralellik divan şiiri ile halk şiiri arasındaki etkileşimi ortaya koyar. Türk halk şiirine yansıyan sevgili veya kadın güzellik unsurları üzerinde yapılan çalışmalar (Karabey 1998: 241-249; Kaya 2000: 243-266; Balkaya 2008: 89-101; Düzlü 2011: 1-15;) da bunu göstermektedir.

Sevgili veya kadın güzelliği Anadolu sahası halk şiirinde olduğu gibi,

Uygur sahası halk şiirinde de işlenmiştir. Uygur halk şiirine yansıyan sevgili imgesi ve sevgili veya kadın güzellik unsurları, çok ilginçtir, ki başta divan şiiri olmak üzere Türk halk şiirinde işlenen sevgili imgesi ve sevgili güzellik unsurlarıyla büyük benzerlik göstermektedir. Bu benzerliğin tarihi, sosyal ve kültürel sebepleri vardır, elbette. Ortak köken, dil, din ve ortak edebi gelenek ilk aklımıza gelen sebeplerdir. Ayrıca, Anadolu sahası divan şiiri ile Türkistan sahası Çağatay şiirinin temeli, dili, hayal sistemi, estetik anlayışı ve ideolojisindeki ortaklığı da bu sebepler arasında sayabiliriz. Bu durum bize Uygur sahası halk şiiri ile Anadolu sahası halk şiirini, divan şiiri ile Çağatay şiirini mukayese etme imkanı verirdi. Ancak çalışmamızın esas amacı Uygur halk şiirini divan şiiriyle ya da Türk halk şiiriyle mukayese etmek değildir. Türkiye'de bu konuda yapılan çalışmaların ışığında Uygur muhabbet koşaklarındaki sevgili veya kadın güzellik unsurlarını tespit etmek ve bunların nasıl işlendiğini göstermektir. Tasviri nitelikli bu çalışmanın hem Uygur halk şiiri üzerindeki araştırmalar için hem de Uygur halk şiiri ile Anadolu sahası divan şiiri ve Türk halk şiiri arasındaki kültürel ilişkilerin tespiti için faydalı olacağı inancındayız.

Çalışmada kullandığımız malzeme 2006 yılında Urumçi'de yayımlanmış "Uygur Xelq Qoşaqłırı" (Uygur Halk Koşakları) serisinin 2. ve 3. cildinde yer alan "muhabbet qoşaqłırı" (aşk şiirleri)dır. Sevgili veya kadın güzelliğiyle ilgili unsurlar taranmış, sonra işlenerek tasnif edilmiştir. Benzer örneklerden birisi tercih edilmiştir.

Uygur muhabbet koşaklarında tespit edilen sevgili veya kadın güzel-

liğiyle ilgili temel unsurlar dört kategoride toplanmıştır:

Vücut: saç, kaş, kirpik, göz, beniz, yüz, ağız, dudak, diş, göğüs, bel, boy.

Makyaj malzemesi: pudra (upa-eñlik), kaş boyası (osma), jöle (yılım), koku, kına.

Aksesuar: Mercan (inci), atlas kumaş

Davranış biçimi: Naz, cilve, işve.

A. Vücut

A1. Saç

Saç sevgili ya da kadın güzelliğinin en önemli unsurlarından birisidir. O kadar ki, güzellik mülkünün başıdır (Şahin 2011: 1853). Dolayısıyla divan şiirinin başlıca tasvir nesnelere arasında yer alır. Saç sanki tüm güzellikleri üzerine toplar. Dolayısıyla âşık sevgilinin saçının bir tek teli için canını vermeye hazırdır. Âşık sevgilinin saçına takılır, bağlanır, tutsak olur. Saç; biçimleri, sıfatları, çağrışımları, simge ve sembollerıyla kendine has kavram ve anlam dünyası oluşturur (Doğan 2000: 243-266; Gülzade 2000: 47-53; Ahmet 2009:975-992; Şahin 2011: 1851-1867).

Saçta Uygur Türkçesinde “saç” veya “çaç” denmektedir. “Zulp” (< zülf), “kokula” (< kahkul), “sekilek” sözcükleriyle de ifade edilir. Uygur muhabbet koşaklarında da sevgili ya da kadın güzelliğinin temel unsurları arasında yer alır. Sevgili de âşığını saçıyla kendisine bağlar. Bu bakımdan saç kalpleri birbirine bağlayan gönül ipi fonksiyonunu üstlenir.

*Aldıñdin qarap, Önünden bakıp,
Qeşinğa köydüm. Kaşına vuruldum.*

*Arqañdin qarap, Arkandan bakıp,
Çeçinğa köydüm. Saçına vuruldum.*

(UHK3, 2006: 76)

Méhriñ bilen qaraysen, Mihrin ile bakıyorsun,

Zulpiñ bilen bağlaysen. Zülfün ile bağhyorsun.

Men sana néme qilğan, Ben sana ne yaptım ki,

Öltürgili çağlaysen? Öldürmeye kalkıyorsun?

(UHK3, 2006: 142)

Uygur muhabbet koşaklarında sevgilinin saçını genellikle kara/siyah olarak tasvir edilir. Dolayısıyla “kara saç” sevgilinin sembolü olmuştur.

Qarliğaç keldi tüñlükke, Kırlangıç geldi bacaya,

Qara çaç, uyquñni aç. Kara saçlı, uykunu aç.

Uyquđin néme çiqur, Uykudan ne çıkar ki,

Olturup köñliñni aç. Oturup gön-lünü aç.

(UHK3, 2006: 156)

Sevgilinin saçını divan şiirinde de genellikle siyah olarak tasvir edilmiştir. Ancak 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı şiirinde yavaş yavaş sarı saçlar söz konusu olmaya başlar (Şahin 2011: 1854-1855).

Uygur güzellik anlayışında uzun saç sevgili ya da kadın güzelliğinin temel kriterlerinden birisidir. Yani güzellik için saçın kara olması yetmez, bir de uzun olması gerekir.

Yarimniñ qara saçı, Yarimin kara saçı,

Çüşüptü ayağığa. İnmiş ayakları-na.

Meñzige söyüp qoyup, Benzine öp-tükten sonra

Qaraymen siyaqığa. Bakıyorum kılığına.

(UHK2, s. 90-91)

Uzun saçlar Uygur halk şiirinde “mecnun tal” (sögüt dalı) a benzetilir. Uygur muhabbet koşaklarında ise uzun saçların “yılan” a, “leñmen” (makarna) e benzetildiğini görüyoruz.

Çaç dégen şundaq bolarmu, Saç denen öyle olur mu,

Boğma yilanniñ özi. Boğma yılanın özü.

Şu uzun çaçliq xénimniñ, O uzun saçlı hanımın,

Bizge çüşmesmu közi. Bize düşmez mi gözü.

(UHK3, 2006: 346)

Sular kelse béliq örleydu başqa, Su gelirse balık çıkar su yüzüne,

Közüm toymay melide qelem qaş-qa. Gözüm doymadı mahalledeki kalem kaşa

Vedilişip yette yil bağlandimey, Söz verip yedi yıl bağlandım ben hey,

Melidiki ğunçe boyluq leñmen çaç-qa. Mahalledeki gonca boylu leñmen kaşa.

(UHK3, 2006: 102)

Leñmen, yani özel soslu makarna Uygur mutfak kültüründe vazgeçilmez yemeklerden birisidir. Elde yapılır, uzunluğu birkaç metreyi bulur. Et ve sebzeyle yapılan özel bir sosla servis edilir. Misafir ağırlamada yapılan yemeklerin başında yer alır. Saçın “leñmen” e benzetilmesi Uygur Türklerinin estetik anlayışını yansıtır.

Uygur muhabbet koşaklarında saçlar divan şiirinde olduğu gibi bazen sümbüle benzetilmektedir.

Zibadur özi Güzeldir özü,

Uyğurniñ qizi. Uygur’un kızı.

Çaçliri sumbul, Saçları sümbül,

Qunduzniñ közi. Kunduzun gözü.

(UHK2, s. 91)

A2. Kaş

Kaş sevgili ya da kadın güzelliğinin tamamlayıcı unsurlarından birisidir. Gerek divan, gerekse halk şiirinde kara/siyah olarak tasvir edilir. Eğri, kavışlı olması dolayısıyla hilal, yay/keman, yılan ve zülfikara benzetilir. Sevgili ve âşık arasında sanki bir iletişim vasıtasıdır. Sevgili arzu, istek ve niyetlerini âşığa kaşlarıyla iletir. Hilal gibi kaşlarıyla âşığı kendisine çeker, bağlar, tutsak eder. Yay/keman gibi kaşlarıyla âşığın kalbine aşk oku saplar. Kılıç gibi kaşlarıyla bazen acımasız olur (Doğan 2000: 243-266). Kaş; göz, kirpik ile birlikte bir bütünlük oluşturur.

Kaş Uygur muhabbet koşaklarında da divan şiirinde olduğu gibi sevgilinin âşığa karşı kullandığı bir silahtır. Sevgili kaşlarını yay yapar, kirpikleriyle ok atar. Kaşını, gözünü oynatarak verdiği mesajla âşığa cefa çektirir.

Gahi qéşini lik atqan, Kah kaşını oynatan,

Kirpiki oqlarni körüñ. Kirpiği oka bakın.

Közlirini oynatqan, Gözlerini oynatan,

Mihri balalarni körüñ. Mihri belalara bakın.

(UHK2, s. 127)

Uygur muhabbet koşaklarında da sevgilinin kaşları divan şiirinde olduğu gibi “kara” olarak tasvir edilir.

Qara qaş, qavul yarim, Kara kaşlı güzel yârim,

Boldi saña halim xarap. Sana halim oldu harap.

Şu seniñ müşkül otuñda, Senin yakıcı ateşinle,

Olturup çalsam revap. Oturup çalsam revap.

(UHK3, 2006: 177)

Qaşıñiz qara iken, Kaşınız kara imiş,

Diliñiz saray iken. Gönlünüz saray imiş.

Men axşam baray disem, Akşam geleyim desem,

Düşmenler maraydiken. Düşmanlar gözlüyormuş.

(UHK3, 2006: 51)

Kaşlar kalemle siyaha boyandığınan kara kaşlar için “kalem kaş” deyimi de kullanılmaktadır.

Yarışıptu, Xalidem, Çok yakışmış, Halidem,

Sumbul çaçliriñ. Sümbül saçların.

Tartivaldi meylimni, Çekti beni kendine,

Qelem qaşliriñ. Kalem kaşların.

(UHK3, 2006: 298)

Uygur muhabbet koşaklarında “kara kaş”, “kalem kaş” deyimi sevgilinin kaşını tasvir etmekle birlikte sevgiliyi de sembolize etmektedir.

Ayvaniñda sen yatsañ, Balkonunda yatarsan,

Derizeñdin atay taş. Pencereden atayım taş.

Xéli boldi körmidim, Epey oldu görmedim,

Bir söymeysen, qelem qaş. Bir öpmedim, kalem kaş.

(UHK3, 2006: 28)

Uygur muhabbet koşaklarında kaşlar eğri ve kavisli olması dolayısıyla orağa benzetilmektedir.

Yarniñ qéşi oxşaydu, Yârin kaşı benziyor,

Qolumdiki orğaqqa. Elimdeki orağa.

Söyüp -söyüp qanmaymen, Öpe öpe kanmıyorum,

Siz çirayliq omaqqa. Siz güzel sevgilime.

(UHK3, 2006: 167)

Saç ile kaş zaman zaman birlikte kullanılır.

Tillaxan dep bir yarim bar, Tilla-han diye bir yârim var,

Levliri süzük. Lebleri şeffaf.

Qéşi qara, çéçi sümbül, Kaşı kara, saçı sümbül,

Qolida üzük. Elinden yüzük.

(UHK3, 2006: 298)

Oytoğraq yoli taşliq, Oytoğrak'ın yolu taşlı,

Taşliqta bolur aşliq. Taşlı yerde olur aşlık.

Men söygen güzel yarim, Sevdiğim güzel yarim,

Sumbul çaç, qelem qaşliq. Sümbül saç, kalem kaşlı.

(UHK2, s.64)

A3. Kirpik

Kirpik sevgili veya kadın güzelliğinin önemli unsurlarından birisidir. Gerek divan, gerekse halk şiirinde sevgilinin kaşları yaya benzetilirken, kirpikleri oka benzetilir. Sevgili kaşlarıyla yay kurup kirpikleriyle âşığın kalbine ok atar (Doğan2000: 243-266). Saç ve kaşlar gibi kara olarak tasvir edilir.

Uygur muhabbet koşaklarında da sevgilinin kirpikleri oka benzetilmektedir.

Kirpikiñizdin çiqqan oq, Kirpiğinizden çıkan ok,

Yürikimge qadaldi. Yüreğime saplandı.

Pişanemdin kirgen ot, Alnımdan giren ateş,

Bedinimge taraldi. Vücutuma yayıldı.

(UHK3, s. 51)

Tespit edilen bir örneğe göre, uzun kirpikler makbüldür. Sevgiliye ayrıca bir güzellik katar.

Kirpikiñizni keslisem, Kirpiğinizi kesersem,

Deryağa kövrük bolğudek. Nehre köprü olacak.

Can Xuda, dep yığlısam, Can Hüda diye ağlasam,

Tag erip su bolğudek. Dağ eriyip su olacak.

(UHK3, s. 39)

A4. Göz

Sevgili veya kadın güzelliğinin başlıca unsurlarından birisi gözdür. Çünkü göz sevgilinin harici ve dâhili alemini yansıtır. Çok etkileyicidir. Sevgilinin aşığa karşı kullandığı silahlarından birisidir. Sevgili gözleriyle âşığı sarhoş edebilir, yaralayabilir, hatta öldürebilir. Divan şiirinde gözler daha çok ahuya, aya, nergise, cadıya benzetilir. Kara olarak tasvir edilir.

Uygur muhabbet koşaklarında sevgilinin gözleri çırağa, yıldıza, ahuya, pınara benzetilmektedir.

Hucum qilsa düşmenler, Hucum etse düşmanlar,

Yarim kéter yiraqqa. Yarim gider ırağa.

İkki közüñ oxşaydu, İki gözün benziyor,

Öyde yanğan çırağqa. Evde yanan çırağa.

Aqqan yaşım közümdin, Gözüm-den akan yaşım,

Qoşuluptu bulaqqa. Karışıyor kaynağa.

(UHK3, s. 102)

Men yüzüñni ay désem, Ben yüzüne ay desem,

Közleriñ yultuz iken. Gözlerin yıldız imiş.

Saçıñni sumbul désem, Saçına sümbül desem,

Qaşleriñ qunduz iken. Kaşların kunduz imiş.

(UHK2, s. 125)

Ahu közlük qara qaş, Ahu gözlü qara kaşlı,

Köyginimni bilemsen? Yandığımı biliyor musun?

Anda-sanda kep qoyup, Ara sıra bir gelip,

Bu canimni alamsen? Bu canımı alacak mısın?

(UHK3, s. 110)

İkki közüñ oxşaydu, İki gözün benziyor,

Çimendiki bulaqqa. Çemedeki pınar.

Bir körüp camaliñni, Bir görüp cemalini,

Eceb qaldım piraqqa. Acep kaldım firağa.

(UHK2, s. 100-101)

Uygur muhabbet koşaklarında sevgilinin gözleri genellikle “kara köz” (kara göz), “qoy köz” (koyungözlü) olarak tasvir edilir.

Şapaşlaysiz öziñiz, Koşuşturun duruyorsunuz,

Néme heqte söziñiz. Ne hakkında sözünüz.?

Yürikimni köydürgen, Benim kalbimi yakan,

Qapqara qoy köziñiz. Kapkara koyun gözünüz.

(UHK3, s. 2)

Köyüp qaldım qoy közge, Âşık oldum koyungözlüye,

Qoy közniñ gépi özge. Koyungözlünün sözü özge.

Qandaq qilimiz emdi, Ne yapacağız şimdi,

Otturidiki gep-sözge. Ortadadolaşan söze.

(UHK3, s. 74)

Uygur muhabbet koşaklarında “kara göz” genellikle sevgiliyi sembolize eder.

*Üzüküm bar yakut köz, Yüzüğüm
var yakut taşlı,*

*Düşmen éytar yalğan söz. Düş-
man söyler yalan söz.*

*Düşmen éytsa yalğan söz, Düş-
man söylese yalan söz,*

*Ayrılmaylı, qara köz. Ayrılmaya-
lım, kara göz.*

(UHK3, s. 28)

A5. Ağız

Ağız sevgili veya kadın güzelli-
ğinin önemli unsurlarından birisidir.
Sevgilinin ağzı âşık için baldır, şeker-
dir, ab-ı hayattır. Küçük ve kırmızı
olması dolayısıyla goncaya benzetilir.
Dolayısıyla ağızlar her an açacak bir
güldür. Kadehteki kırmızı şaraba ben-
zer. Âşık ondan içmek ve sarhoş olmak
ister. Divan şiirinde sevgilinin ağzı
goncaya, güle, kadehe, hokkaya benze-
tilir. Dar ve küçük olarak tasvir edilir.

Uygur muhabbet koşaklarında da
sevgilinin ağzı yüksüğe benzetilir.

*Körmigenler éytidu, Görmeyenler
söylüyorlar,*

*Almixan qandaq néme? Almahan
nasıl bir şey?*

*Ağzı oymaq, tili qaymaq, Ağzı
yüksük, dili kaymak,*

*Beli zilva bir néme. Beli ince bir
şey.*

(UHTKK, s. 382)

Buradan anlaşıldığı üzere, ağzın
küçük olması sevgili veya kadın için
bir güzellik kriteridir.

A8. Dudak

Dudak sevgili veya kadın güzelli-
ğinin en dikkat çekici unsurlarından
birisidir. Sevgilinin sırlarının dökül-
düğü ya da saklandığı bir yerdir. Sev-
gili dudaklarıyla âşığı sarhoş eder,
ona can verir. Özellikle küçük, kırmızı
dudaklar etkileyicidir. Kadehe, kiraza,

goncaya, bala, şekere benzetilir. Du-
dak; ağız, diş ve dil ile birlikte kendi
içerisinde bir bütünlük oluşturur.

Uygur muhabbet koşaklarında
dudağın güle, goncaya benzetildiğini
görürüz.

*Yarım bolsa özliridek, Yarım olsa
sizin gibi,*

*Levliri qizilgüldek. Dudakları kı-
zıl gül gibi.*

*Eceb meni sarğaytti, Acep beni sa-
rarttı,*

*Bağdiki sériq güldek. Bahçedeki
sarı gül gibi.*

(UHK3, s. 191)

*Levi derler, levi derler, Dudağı
derler, dudağı derler,*

*Levini ğunçidin derler. Dudağını
goncadan derler.*

*İşiktin kirgen yarimniñ, Kapıdan
giren yârimin,*

*Çişini ünçidin derler. Dişini inci-
den derler.*

(UHK2, s. 128)

A9. Diş

Dişler sevgili veya kadın güzelli-
ğinin tamamlayıcı unsurlarından biri-
sidir. Sevgilinin temiz ve bakımlılığını
yansıtır. İnci gibi dizilmiş dişler sevgi-
linin güzelliğine güzellik katar. Dişler
gerek divan, gerekse halk şiirinde ge-
nellikle inciye, sedefe benzetilmiştir.

Uygur muhabbet koşaklarında da
sevgilinin dişleri inciye, sedefe benze-
tilmektedir.

*Çişi yoq demsen meni, Dişi yok
mu diyorsun bana,*

*Çişim ünçe sedeptek. Dişim inci
sedef gibi.*

*Biz ikkimiz oynaylı, Biz ikimiz eğ-
lenelim,*

*Kakkuk bilen Zeyneptek. Guguk
ile Zeynep gibi².*

(UHK3, s. 155)

Léviñni le'eldin derler, Dudağını
lalden derler,

Çişiñni ünçidin derler. Dişini in-
ciden derler.

Qol sélip çıqip kelseñ, Elini sala-
yıp çıka gelsen,

Bu kimniñ dilbiri derler. Bu ki-
min dilberi derler.

(UHK2, s. 80-81)

Qaşliri qelem, Kaşları kalem,

Boyliri ğunçe. Boyları gonca.

Levliri yaqut, Dudakları yakut,

Çişliri ünçe. Dişleri inci.

(UHK2, s. 91)

A6. Yüz ve beniz

Sevgili veya kadın güzelliğinin en dikkat çekici unsurlarından birisi yüzdür. Güzellik unsurunun başında yer alır. Çünkü kaş, göz, kirpik, ağız, dudak, diş ve burun bu bölgede yer alır. Dolayısıyla bütün bunlar kendi içerisinde bir bütünlük oluşturur. Divan şiirinde sevgilinin yüzü güle, goncaya, narçiçeğine, güneşe, aya, peri veya meleğe benzetilir.

Uygur muhabbet koşaklarında da sevgilinin yüzü güle, aya, çolpana benzetilmektedir.

Güldek éçilduq, Gül gibi açıldık,

Aydek yüzüñge. Ay gibi yüzüne.

Aşına bolduq, Aşına olduk,

Çolpan yüzüñge. Çolpan yüzüne.

(UHK3, s. 165)

Yüzüñdin ay xicalette, Yüzünden
ay mahcup,

Léviñdin ğunçe heyrane. Dudağını
na gonca heyran

Hösniñge quyaş meptun, Güzelli-
ğine güneş meftun,

Men derdiñde veyrane. Ben der-
dinle oldum viran.

(UHK3, s. 72)

Uygur muhabbet koşaklarında sevgilinin yüzü nara, elmaya da benzetilir.

Yarim, seniñ işqiñda, Yârim, se-
nin aşkınla,

Sevdayi bolup qaldim. Sevdaya
tutuldum.

Anar yüzlük yüzüñge, Nar gibi yü-
züne,

Şeydayi bolup qaldim. Âşık olup
bağlandım.

(UHK3, s. 163)

Çinarım bar, çinarım bar, Çına-
rım var, çınarım var,

Bağımda anarım bar. Bağımda
narım var.

Meñzi qizil almidek, Benzi kırmı-
zı elma gibi,

Kiçikkine yarım bar. Küçücük bir
yârim var.

(UHK2, s. 64)

Uygur muhabbet koşaklarında sevgilinin yüzü yuvarlak olarak tasvir edilir. Bunun nedeni yuvarlak ve parlak olan güneş ve ayın güzellik timsali olmasındandır. Bu bağlamda güneş ve ay kültürünün etkisi de dikkate alınmalıdır.

İxénim yumulaqqinañ, Ey hanım,
yuvarlağım,

Çilge puraydau qoyniñiz. Kavun
kokuyor koynunuz.

Bir söyüp, ikki söyüp, Bir, iki kez
öperek,

Qandaq qanadur köñliñiz. Nasıl
kanar gönlünüz.

(UHK3, s. 255)

Yumilaqqa yumilaq, Yuvarlağım
yuvarlak,

Yumilaqqa men amraq. Ben seve-
rim yuvarlak.

Yéni şedin yar tuttum, Yeni şehir-
den yar tuttum,

Oynığuçtek dumilaq. Kavungibi-
tombalak.

(UHK2, s. 102)

Uygur halk estetiğinde yüzün, yanakların kızıl olması önemli bir güzellik kriteridir.

Östeñ boyida turğan, Kanal kenarında duran

Qizil yüzlüküm, yarım. Kırmızı yüzlüğüm, yârim.

Qaş atsam tezim qilğan, Kaş atsam bana eğilen,

Şerin sözlüküm yarım. Şirin sözlüğüm, yârim.

(UHK3, s. 165)

A7. Ben

Uygur Türkçesinde “ben”e “meñ” veya “hal” denir. Sevgili güzelliğinin tamamlayıcı unsurlarından birisidir. Divan şiirinde hal-ı Hindu olarak ifade edilir. Genellikle siyah olarak tasvir edilir.

Uygur muhabbet koşaklarında da ben/hal siyahtır. Rengi itibariyle saç, kaş, göz, kirpikle uyum içerisinde.

Yaraşqan qara xaliñ, Yakışan siyah halin,

Çekivalğan meñ emes. Dövdürdülen ben değil.

Méniñ üçün barçe qiz, Benim için bütün kız,

Bir özünçe teñ emes. Bir kendine denk değil.

(UHK3, s. 51)

Aqqına aydek yüzünge, Bembeyaz ay gibi yüzüne,

Qapqara xaliñ bolay. Kapkara hâlin olayım.

Kéçe yéniñda yétip, Gece yanında yatıp,

Kündüz xéridariñ bolay. Gündüz müşterin olayım.

(UHK3, s. 54)

A10. Göğüs

Aslında sevgili veya kadın güzelliğinin en dikkat çekici unsurlarından birisi olmasına rağmen, göğüsler divan

şiirinde fazla işlenmiş bir husus değildir. Burada estetik kayıdan daha çok erotik endişenin etkisi düşünülebilir. Çünkü göğüsler tahrik edicidir.

Uygur muhabbet koşaklarında sevgilinin göğüsleri nara benzetilmektedir.

Qandurup bir söysiñiz, Doyasıya bir öpseniz,

Néme bolar, ey yar-yar? Ne olur, ey yâr yâr?

Meydiside cüp anar, Göğsünüzdeki çifte nara,

Men gërip qaçan qanar? Ben gari-ban ne zaman kanar?

(UHK3, s. 13-14)

A11. Boy

Sevgili veya kadın güzelliğinin önemli unsurları arasında yer alır. Genellikle ince, uzun olması makbuldür. İnceliği, narinliği, zarafeti yansıtır. Divan şiirinde sevgilinin boyu servi/selviye benzetilir. Çünkü servi/selvi ince, uzun ve düzgündür.

Uygur muhabbet koşaklarında da sevgilinin boyu serviye, söğüde ve goncaya benzetilmektedir.

Kéçe keldim şu davanğa, Gece geldim yokuşa,

Serve boyluq kelmidi. Servi boylum gelmedi.

Serve boyluq yarni dep, Servi boylu yâri diye,

Közlerge uyqu kelmidi. Gözlere uyku gelmedi.

(UHK2, s. 240-241)

Suğa ketken yarimni, Suya giden yârimi,

Saqlap turay yanğuçe. Bekleyim dönene dek.

Ğunçe boyluq yarimni, Gonca boylu yârimi,

Söyüvalay qanğuçe. Bir öpeyim doyana dek.

(UHK3, s. 18)

Kiçikkine qara köz, Küçücük kara gözlüm,

Ketti Encan yoliğa. Gitti Andıcan yoluna.

Ecepmu bek köyimen, Acep tutuldum be,

Tal çiviqtek boyiğa. Söğüt dalı gibi boyuna.

(UHK3, s. 220)

A12. Bel

Bel sevgili veya kadın güzelliğinin önemli unsurlarından birisidir. İnce, narın bel sevgili güzelliğinin temel ölçütlerinden sayılır. Âşık sevgilinin ince beline sarılmak ister. Divan şiirinde sevgilinin beli ince olarak tasvir edilir, bazen kıla benzetilmiştir.

Uygur muhabbet koşaklarında sevgilinin beli çoğu zaman “nazuk”, “zilva” sözcükleriyle tasvir edilirken, bazen söğüt dalına, karınca beline benzetilmektedir.

Yürikiñ yalqun iken, Yüreğin alev imiş,

Yüzliriñ gülxan iken. Yüzlerina-teş imiş.

Tal çiviqtek belliriñ, Belin söğüt dalı gibi,

Ayğa camaliñ teñ iken. Cemalin aya denk imiş.

(UHK2, s. 128)

Yarim külüp kélidu, Yarim güle-rek geliyor

Çümülidek bel bilen. Karınca gibi bel ile.

Yarimni baqay emdi, Yârimi bakayım şimdi,

Qent-navat, hesel bilen. Tatlı şeker bal ile.

(UHK2, s. 99)

B. Makyaj Malzemesi

Kadınlar hiçbir zaman kendi doğal güzelliğiyle yetinmemişlerdir. Daha güzel görünmek için bir de makyaja ihtiyaç duymuşlardır. Makyaj vücut güzelliğini artıran ve tamamlayan önemli bir araç olarak kullanılmıştır.

Uygur muhabbet koşaklarında sevgili veya kadınların makyaj malzemesi olarak “pudra” (upa-eñlik), kaş boyası (osma), “sürme”, “jôle” (yélim), “kına” (xéna), “göz ve kaş boyası” (qelem) vb.ler tespit edilebilmektedir.

B1.Pudra (upa-eñlik)

Uygur kadınlarının önemli makyaj malzemesinden pudra ve allıktır ki, buna Uygur Türkçesinde “upa-eñlik” denmektedir. “Englik” sözcüğünü Kaşgarlı Mahmut “kadınların yanaklarına sürdükleri kırmızı boya.” diye açıklamıştır (Divan: I/115). Bu durum söz konusu malzemenin kullanımının çok eskilere dayandığını göstermektedir.

Uygur muhabbet koşaklarında pudra ve allıktan sık sık bahsedilmiştir.

Yarniñ béşida doppa, Yârimin başında şapka,

Yüzide sürme-upa. Yüzünde sürme pudra.

Meylimni bérey deymen, Gönlümü vereyim diyorum,

Bolmisa u bivapa. Yoksa o bir bivefa.

(UHK2, s. 45)

Qara qizni uz qilğan, Kara kızı güzel yapan,

Muşu künniñ upisi. Bugünlerin pudrası.

Yaş yigitni köydürgen, Delikanlıları yakan,

Uniñ tikken doppisi. Onun yaptığı şapkası.

(UHK2, s. 105)

Canan çinisi reñlik, Cananın kâsesi renklidir,

İçide upa-eñlik. İçindepudra allık.
Yar köñlini alalmay, Yârin gönlünü alamayıp,

Tartivatimen teñlik. Çekiyorum zorluk.

(UHK3, s. 133)

B2. Jöle (yélim)

Uygur kadınları iğde ağacının dallarında oluşan reçineyi jöle olarak kullanırlar. Yélim/yilim deidkleri bu malzemeyle saçlarına şekil verirler. Bu durum Uygur muhabbet koşaklarında şöyle aks ettirilmiştir.

Cığdidin yélim aldim, İğdeden reçine aldım,

Yar çéçiğa sürgili. Yârin saçına sürmek için.

Aylarmu ötüp ketti, Aylar da geçti gitti,

Siz yarni dep yürgili. Yâri tavlamak için.

(UHK3, s. 147)

B3. Koku

Sevgilinin güzelliğini tamamlayan önemli unsurlardan birisidir koku. Güzel kokmak, hoş kokmak her güzel kadının önem verdiği en önemli hususlardan biridir. Güzel koku baştan çıkarıcı, tahrik edici, sarhoş edicidir.

Uygur muhabbet koşaklarında sevgilide aranan kokulardan birisi kavun kokusudur.

Aq cuvan, ap'aq cuvan, Ak hanım, apak hanım,

Çilge puraydu qoyniñiz. Kavun kokuyor koynunuz.

Bu xalayıq içide, Bunca millet içinde,

Çüşti sizge köñlimiz. Size düştü gönlümüz.

(UHK3, s. 117)

Qiblidin şamal çıqsa, Kibleleden rüzgâr esse,

Her yañza hid puraydu. Her çeşit koku kokuyor.

Yarniñ éti Paşahan, Yârin adı Paşahan,

Kökçi qoğun puraydu. Kökçe kavun kokuyor.

(UHK3, s. 220)

Bu örnekler Uygur kadınlarının özel bir koku kullandıkları hakkında bir bilgi vermektedir.

B4. Kaş boyası (Osma)

Osma Uygur kadınlarının en çok kullandıkları makyaj malzemesinden birisidir. Belli bir bitki özünden elde edilir. Koyu yeşil renkli bir sıvıdır. Kadınlar bu sıvıyla kaşlarını boyarlar. Osma sıvısı kaşa yedirildikten sonra soğu suyla yıkanır. Osma kaşı karartmaya yaramakla birlikte kaşların daha gür çıkmasını sağlar (Rahman 1996: 156-157)

Béğimdiki kök osma, Bağımdaki gök osma,

Qaşlarni qara qilur. Kaşları kara yapar.

Qaşlarni qara qilğan, Kaşları kara yapan,

Sizleri şeyda qilur. Sizi kendine bağlar.

(UHK2, s. 129)

At béşini qaydurğan, At başını döndüren,

Kala térisi tasma. Danaderisi tasma.

Yaş ballarni köydürgen, Gençlerin kalbini yakan,

Qéşindiki kök osma. Kaşındaki gök osma.

(UHK2, s. 105)

*Bir körünüp, bir yoqaysen, Bir gö-
züküp kayboluyorsun,*

*Köl boyığa künde çıqip. Çıktığın-
göl boyunda.*

*Uz yüzüñge yaraşıptu, Güzel yü-
züne yakışmış,*

*Osmo qoyup xéne yéqip. Yaptığın
osma, kına.*

(UHK3, s. 208)

B5. Kına

Kına da Uygur kadınlarının önemli makyaj malzemesi sayılır. Uygur kadınları ellerine kına yakmayı severler. Kına elleri güzelleştirir, tırnakları parlatır. Diğer taraftan da ellerin terlemesini önler (Rahman 1996: 157). Hanımlar sadece düğünlerde değil, özel günlerde de ellerine kına yaparlar.

*Hoylañğa her xil, Avluna çeşit çe-
şit,*

*Güller terivapsen. Çiçek ekmişsin.
Qolliriñğa, Xalidem, Ellerine, Ha-
lidem,*

*Xéne yéqivarpssen. Kına yapmış-
sın.*

(UHK3, s. 76)

*Yarim xéne qoyuptu, Yârim kına
yakmış,*

*Qanğa çilivalğandek. Kına ban-
dirmiş gibi.*

*Meñziñiz eceb qizil, Benziniz kıp-
kırmızı,*

*Çişlep üzüvalğandek. Isırıp ko-
parmış gibi.*

(UHK2, s. 78)

C. Aksesuar

Aksesuar sevgili veya kadın güzelliğini tamamlayıcı unsur olarak karımıza çıkar. Kadınlar takı ve aksesuarlarla güzelliğine güzellik katmaya çalışır. En çok kullanılan aksesuarlar mercan, inci, yüzük, küpe, bileziktir. Muska ve nazar boncuğu da süs olarak kullanılmıştır.

*Yar bolsa tüzük bolsa, Yâr olsa
düzgün olsa,*

*Qolida üzük bolsa. Elinde yüzük
olsa.*

*Hem meñzi qizil bolsa, Hem benzi
kızıl olsa,*

*Levliri süzük bolsa. Dudakları
berrak olsa.*

(UHK2, s. 25)

*Yar bolsa, bahar bolsa, Yâr olsa
bahar olsa,*

*Béğiñda anar bolsa. Bağında da
nar olsa.*

*Yar bilen tépişqanda, Yâr ile bu-
luşurken,*

*Boynumda tumar bolsa. Boynum-
da muska olsa.*

(UHK2, s. 52)

C1. Mercan

Uygur muhabbet konuşmalarında takı olarak en çok geçen unsur mercandır.

*Yarimin éti Ayhan, Yarimin adı
Ayhan,*

*Aña köyidu bu can. Ona yanyor
bu can.*

*Kiygen köñliki pañçu, Giydiği
gömleği ipek,*

*Boynida qatar mercan. Boynun-
dasıra mercan.*

(UHK3, s. 65)

*Çirayiñğa qarısam, Yüzüne bak-
tığında,*

*Turalmaymen ornumda. Dura-
mam hiç yerimde.*

*Yaltıraydu marcanlar, Işıldıyor
mercanlar,*

*Köz-köz qilip boynuñda. Gösteriş-
li boynunda.*

*Bilezikmu qaştéşi, Yeşim taşı bi-
lezik de,*

*Aq béliqtek qoluñda. Ak balık gibi
elinde.*

(UHK2, s. 86)

C2. Etles/Atlas kumaşı

Kıyafet de kadın veya sevgili güzelliğini tamamlayan önemli unsurlar arasındadır. Uygun kıyafetler güzelliğe güzellik katar. Elbette burada renk uyumu, kıyafet-ten uyumu çok önemlidir.

Etles/Atlas Uygur kadınlarının en sevdiği kumaş çeşididir. Bu kumaş neredeyse Uygur kadınlarının simgesi haline gelmiştir. Etleston yapılan giysiler kadınlara ayrı bir güzellik katmaktadır. Bu durum Uygur muhabbet koşaklarına şöyle yansıtılmıştır.

*Ecebmu yaraşıptu, Acayıp da ya-
kışmış,*

Etles köñlek uçañğa. Etles etek üstüne.

*Künde neççe kélimen, Günde kaç
kez geliyorum,*

Qelenderdek koçañğa. Dilencigibi sokağına.

(UHK3, s. 200)

D. Davranış biçimleri

Sevgili veya kadın güzelliği sadece vücut güzelliğinden ibaret değildir. Sevgili veya kadının güzel sayılması için aynı zamanda davranışının da güzel olması gerekir. Güzel bir kadın aynı zamanda güzel ve tatlı konuşmalı, nazlı ve utangaç olmalı, zarif davranmalıdır.

*Bille mañduq seperge, Birlikte
çıktık yolculuğa,*

Men piyade, yar atlıq. Ben yaya, yarım atlı.

*Köñlümni utuvaldi, Benim kalbi-
mi kazandı,*

Méhriban, gépi tatlıq. Mihriban, sözü tatlı.

(UHK3, s. 132)

*Şıldır şıldır su bilen, Şırl şırl su
ile,*

Üzüp keldi aq ördek. Yüzüp geldi ak ördek.

*Yar baqqanda naz bilen, Yar ba-
karken naz ile,*

Titrep ketti bu yürek. Hızlı çarptı bu yürek.

(UHK3, s. 157)

*Lep-lep qarap béqişi, Şöyle bir ba-
kışı,*

Canni tendin aladur. Canı tenden alıyor.

*Şérin-şeker sözliri, Şirin şeker
sözleri,*

Dilğa bekmü yaqadur. Gönüle iyi geliyor.

(UHK2, s. 88)

Sonuç

Sevgili imgesi ve sevgili veya kadın güzelliği sadece divan şiirinde değil, halk şiirinde de işlenmiştir. Halk şiirinde işlenen sevgili veya kadın güzelliği genel hatları itibarıyla divan şiirine paralel gösterir. Bu durum divan şiiri ile halk şiiri arasındaki etkileşimi göstermesi açısından önemlidir.

Sevgili veya kadın güzellik unsurları halk şiirinde halkın estetik duygu ve anlayışına göre işlendiğinden divan şiirine nazaran daha somut ve daha gerçekçi nitelik kazanmıştır. Uygur muhabbet koşaklarında sevgilinin saçlarının lağmen(makarna)e, söğüt dalına, kaşlarının orağa, gözlerinin pınara, ağzının yüksüğe, belinin karınca beline benzetilmesi bunu göstermektedir.

Bilindiği gibi, güzellik sadece parçalar arasındaki orantı ve simetriye değil, parça bütün arasındaki düzen ve harmoniye de dayanır. Uygur muhabbet koşaklarına yansıyan sevgili veya kadın güzelliğine ait unsurlar tahlil

edildiğinde, parçalar arasında ve parça bütün arasında bir uyum olduğu gayet net şekilde görülür. Şöyle ki, eğer sevgilinin saçları karaysa, kaşları, kirpikleri, gözleri, ben/lekesi de kara olur. Eğer sevgilinin yanakları kırmızı ise, yüzü, dudakları ve ağzı da kırmızı olmak durumundadır. Eğer bir sevgili veya kadın güzel ise, konuşması, sözleri, davranış ve hareketleri de güzel olmak zorundadır. Bunlar arasında görülen uyumsuzluk güzelliği bozar. Uygur muhabbet koşaklarından tespit ettiğimiz örnekler bu noktayı açıkça ortaya koymaktadır.

Uygur muhabbet koşaklarında ki sevgili veya kadın güzellik unsurlarının divan şiiri, ayrıca Türk halk şiirindeki sevgili veya kadın güzellik unsurlarıyla benzerlik ve paralellik göstermesi söz konusu edebi türler arasındaki etkileşimi, ayrıca kültürel bağları gözler önüne sermektedir.

NOTLAR

- 1 Daha geniş bilgi için bkz. Şahin, Kürşat Şamil, "Sevgilinin Güzellik Unsurlarından saç ve Saçın Aşık Üzerindeki Etkisi", Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011, pp. 1851-1867
- 2 Kakkuk ile Zeynep genellikle birbirine kavuşmayan iki sevgiliyi sembolize eden iki kuş olarak bilinir.

KAYNAKLAR

- Balkaya, Adem, "Kerem ile Aşık Hikayesinde Kerem'in Sevgili Tasvirleri Üzerine Bir İnceleme", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Volume ¼, Summer 2008, ss. 89 – 101
- Cebeci, Dilaver, Divan Şiirinde Kadın, Bilgeozguz, İstanbul, 2009.
- Dikmen, Melek - Kamile Çetin, "Klasik Türk Şiirinde Kadın Takı ve Aksesuarları, Bilig, Bahar 2012 / Sayı 61, ss. 71-98.
- Divanü Lügati't-Türk Tercümesi 1, Çeviren: Besim Atalay, Cilt 1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

- Düzlü, Özlem, "Ercişli Emrah'ın Şiirlerinde Sevgilinin Güzellik Unsurları Bakımından Klasik Edebiyat Hususiyetleri", Akademik Bakış Dergisi, Sayı. 26, Eylül-Ekim 2011
- Eyduran, Aysun, "Klasik Türk Edebiyatında Bir Güzellik Unsuru Olarak Hâl/Şame", Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/3 Summer 2010, pp. 177-207
- Gülaçtı, Nurettin, "Sanatsal Bir Obje Olarak Kadın ve Bazı Toplumlarda Kadına Bakış", İdil Dergisi, 2012, Cilt 1, Sayı 2/Volume 1, Number 2, ss. 76 - 91
- Karabey, "Karacaoğlan'da Sevgili mazmunu", Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı, Hacettepe Üniversitesi Ankara, 1998, s. 241 - 249
- Kaya, Doğan, "Divan Şiiri ve XIX. Yüzyıl Halk Şiirinde Güzel Tasviri", Aşık Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul, 2000, ss. 243-266.
- Kaya, Muharrem, "Türk Halk Anlatılarında Kadın", Toplum Bilim, Sayı. 15, Mayıs 2002, s.49-54
- Öztoprak, Nihat, "Divan Şiirinde Güzelin Saç Rengi", Saç Kitabı, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 240-261
- Pala, İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004.
- Rahman, Abdükerim - Reveydulla Hemdull, Şerip Huştar (1996a), Uyğur Örp-Adetleri, Şincang Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı, Ürümcü.
- Rami, Şerafettin, Enisül' Uşşak: Klasik Doğu Edebiyatı'nda Sevgili İle İlgili Mazmunlar, Turgur Karabey, Numan Külekçi ve Habib İdis (Haz.), Ecdad Yay. Ankara, 1994
- Şahin, Kürşat Şamil, "Sevgilinin Güzellik Unsurlarından saç ve Saçın Aşık Üzerindeki Etkisi", Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011, pp. 1851-1867
- Tanrıdağlı, Gülzade, Uygur Kültüründe Saç Örgüleri ve Anlamları, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı. 14, Erzurum, 2000, ss. 47- 53
- Tanyıldız, Ahmet, "Sevgilide Güzellik Unsuru Olarak Saç", Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/2 Winter 2009, pp. 975-992.
- Uyğur Xelq Qoşaqliri 2, Şincang Xelq Neşriyatı, Ürümcü, 2006.
- Uyğur Xelq Qoşaqliri 3, Şincang Xelq Neşriyatı, Ürümcü, 2006.